

Buzogány Dezső*
Kolozsvár

Közigazgatás a 16. századi református egyházban II.

A tartományi zsinat (synodus provincialis)

Abból is lehet látni e zsinat egyházépítő és -gyarapító fontosságát – mondja Zepper –, hogy Licinius,¹ aki az egyház beszűntetésén meszkedett, törvényben tiltotta meg a püspököknek, hogy összegyűljenek, a közeli egyházakat meglátogassák, vagy gyűléseket és tanácskozásokat tartsanak, a saját és egyházaik ügyeit intézendő. A tartományi zsinat vagy a felügyelők gyűlésének gyakoriságára nézve azt mondja, hogy évente egy gyűlés elég, ha pedig a tartomány egyházközsegeinek halasztást nem tűró ügye szükségessé teszi, hogy azt a szokásosnál korábban megrendezzék, értesíteniük kell a hatóságot, hogy rendkívüli módon és határidő előtt írjon a felügyelőknek.² A gyűlésre alkalmasabb

* Buzogány Dezső (Szederes, 1957) 1990-től oktat erdélyi protestáns egyháztörténetet és latin nyelvet a Kolozsvári Protestáns Teológián. 2001-től a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karán is tanít, ahol doktorvezetési jogú professzor. Doktori címet 1992-ben szerzett Budapesten. Kutatóprogramban vett részt az Amerikai Egyesült Államokban (1992–1993). Több hazai és külföldi kutatási projekt irányítója; létrehozta a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoportot. 2005-ben Szöulban volt vendégtanár, előadásokat tartott az AEÁ-ban és Európa országaiban; az MTA köztestületének tagja, a National Geographic Társaság tiszteletbeli és több magyarországi folyóirat szerkesztőségi tagja; a hazai oktatásügyi minisztérium több bizottságának tagja. Elindított és szerkeszt három egyháztörténeti sorozatot (több mint 30 kötet): Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, *Fontes Rerum Ecclesiasticarum in Transylvania*. 2017. nov. 30-án a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doctor Honoris Causa címmel tüntette ki.

¹ Flavius Galerius Valerius Licinianus Licinius (Kr. u. 250–325) keresztényellenes római császár.

² „Synodi itaque, vel conventus provinciales Inspectorum singulis annis singuli sufficere poterunt, hac tamen lege, ut si urgens quaedam ecclesiarum in regione quapiam necessitas, accelerari conventum postulet, magistratus ejus rei admonitus, extraordinarie, vel anticipando Inspectores conscribat.” *De Politia Ecclesiastica sive Forma, ac Ratio Administrandi, et Gubernandi Regni Christi, quod est Ecclesia in his Terris. Demonstrata ex Forma et Facie Primitivae Ecclesiae, per Apostolos Fundatae; et Illustrata ex Decretis Conciliorum, Historiis Ecclesiasticis, Monumentis Patrum Ecclesiasticorum, et Impm. Constitutionibus.* Opera et Studio Wilhelmi Zepperi, Verbi Divini in Ecclesia Herbormaea Ministri. Herbormae, Ex Officina Christofori Corvini. MDXCV, 475.

hely nem is lehet a fejedelem vagy a tartomány legfőbb hatóságának a tanácssterménél. Így a zsinaton jelen lehet a hatóság is, és mint akit Isten rendelt az egyház fenntartójául és őrizőjéül, közvetlenül is kikérdezheti és megtudakolhatja az egyházközségek helyzetét és állapotát, következésképpen ezek könnyebben megjavíthatók, ugyanakkor tanácsokkal is szolgálhat; továbbá elsimíthatja az ellentétet, a veszekedőket rendre utasíthatja és megzabolázhathatja, az egyházi igazgatás elé tornyosuló akadályokat tekintélyével elmozdíthatja, ediktumaival és ha kell, büntetéseivel is segíthet, az egész gyűlést moderálhatja, időben elejét veheti sok bajnak stb.

A gyűlés elnökét mindegyik alkalommal maga a zsinat válassza meg. Feladata: imádságot mondani, összegyűjteni a szavazatokat, kapcsolatot tartani a hatóság és a felügyelők között, gondoskodni, hogy a zsinat határozatait kellő rendbe rakva és formába öntve jegyzőkönyvre vegyék, ezt mindenkivel aláíratni, és külön-külön mindenkinek átadni, hogy elvigyék egyházközségeiknek.³ Ha a szükség feltétlenül megkívánja, mindegyik felügyelő hozhat magával legalább egy vagy két olyan lelkészt, akik képzettség, buzgóság és gyakorlottság dolgában kitűnnek a többiek közül, hogy megbeszélhesse velük döntéseit és a körzet névében a zsinatnak tett előterjesztéseit, nem utolsósorban pedig azért, hogy ezek megismerhessenek más lelkészeket is az illető tartományból, és értesülhessenek az egyházközségek állapotáról, továbbá készséget és gyakorlottságot szerezzenek a döntésekben és az egyházi ügyekben, hogy a felügyelő halála esetén rögtön és könnyen átvehessék ennek helyét.

A zsinat munkálatait a megválasztott elnök imádsága után a helyi hatóság maga nyissa meg akár közvetlenül, akár valamelyik kancellár vagy tanácsos által, aki legyen istenfélő, az isteni dolgokban jártas és a szolgálat iránt elkötelezett. Miután a hatóság előterjesztette az egyesített gyűlés célját (*propositio magistratus*), szólítsa fel a jelen lévő felügyelőket, hogy külön-külön adjanak számot egyházaik helyzetéről és állapotáról, őszintén és becsületesen, vonakodás vagy titkolózás nélkül, mintha csak Isten színe előtt tennék; a munkájukat hátráltató nehézségeket, akadályokat és sérelmeket szüntessék meg, hogy egyik-másik egyházközségben minden a megkívánt módon történjék; ha Isten olyan hasznos tanácsot sugallt, vagy gyakorlati tapasztalatot adott nekik, amelyekkel az egyház nagyobb épülését és gyarapodását szolgálhatják, azt osszák meg a többiekkel; és ha az egyházi ügyintézéshez és kormányzáshoz tartozó más olyan előterjesztésük lenne, amelyet

³ „Praeses singulis conventibus alius, iudicio synodi eligetur, qui preces concipiat, vota colligat, inter magistratum et Inspectores, quasi internuncius sit, synodi decreta in ordinem et formam quandam redacta describi curet, et singulis subscripta singulis ad suas ecclesias asportanda tradat.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 476–477.

közös határozattal kell elfogadni, és amelyeket a körzeti gyűlésről terjesztettek fel és tettek le a zsinat asztalára, a többi előterjesztéssel együtt hozzák a zsinat tudomására. Különben legyenek mértéktartók; minden kérdésben, rendelkezésben és tanácskozásban törekedjenek az egységre.⁴

A hatósági előterjesztésre az elnök szólítsa elő számadásra a felügyelőket az egyházközségekben követett tant, az iskolák működését, a katekizációt, a sákramentumok kiszolgáltatását, az egyházfegyelmezést, a diakóniai szolgálatot, az egyházi javakat és számadásokat és a szent épületek állapotát illetően. Utána szólítsa fel, hogy számoljanak be arról, hogyan viselik magukat hivatalukban a lelkészek, a társlelkészek, a tanítók, a presbiterek, a diakónusok, az egyházfik és a gondnokok. Ezután kérje, hogy tárják fel és részletezzék azokat a panaszokat, amelyek az egyházi ügyintézés bármely részében megkeserítik őket. Végül utasítsa őket, hogy amennyiben a mindennapi gyakorlat során olyan tapasztalatot szereztek, amelyről úgy gondolják, hogy akár az egyházi közigazgatás épülését, akár a gyakorlatban lévő egyházi ügyintézés megjavítását szolgálhatja, azt osszák meg. A felügyelők írásba foglalva terjesszék számadásukat a zsinat elé, részben azért, hogy előzetesen jobban átgondolhassanak mindent, és alapos számadást készíthessenek, másrészt azért, hogy ezt az egyházi levéltárakban is megőrizhessék emlékezetül az utódok használatra.⁵ Ha az említett területeken valamiféle gond, rendellenesség merülne fel, azt ott rögtön meg kell oldani.

⁴ „Institutum actionum, post preces ab electo praeside conceptas, faciet ipse magistratus, vel propria voce, vel per Cancellarium, aut Consiliarium quempiam, hominem tamen pium, rerum divinarum peritum, et ministerii studiosum. Causa igitur coacti hujus conventus indicata, omnes et singulos Inspectores praesentes, ut ecclesiarum suarum rationem et statum ingenue et fideliter, citra ulla tergiversationes aut dissimulationes, tanquam coram Dei facie [...] exponant; difficultates, remoras et gravamina, quae eis objiciantur et obstant, quo minus in unis aut aliis ecclesiis ex voto omnia succedant, exonerent; si quae ad majorem aedificationem, et incrementum ecclesiarum utilia consilia Deus ipsis suggesserit, ususque rerum monstraverit, ea in medium proferant et si quae alia, ad ecclesiasticam administrationem et gubernationem pertinentia, de quibus communes deliberationes suscipi oporteat, noverint, quaeque a conventibus classicis ad synodum hanc devoluta et suspensa sint, cum reliquis conjuncta proponant. Praeterea ad modestiam, et concordiae studium in omnibus actionibus, collationibus, et consultationibus eos exhortabitur.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 477–478.

⁵ „Ad hanc magistratus propositionem, praeses a singulis [...], doctrinae, scholarum, catechisationis, administrationis sacramentorum [...] disciplinae, diaconiae pauperum, bonorum et brevium seu rationum ecclesiasticarum, et aedium sacrarum rationem requiret. Deinde quomodo in officio se suo gerant pastores, illorumque collegae, paedagogi, seniores, Diaconi pauperum, aediles ecclesiastici, ae aeditui, percunctabitur. Tertio gravamina, quae in quacunque administrationis parte ipsis objiciuntur, exponi et explicari petet. Denique si quae alia rerum usu edocti observaverint, quae politionis ecclesiasticae insigne quoddam emolumentum adferre, vel is hactenus

A tanácskozások alatt a hatóságnak nincs olyan döntő szava, mint a központi kormányzatban vagy a társadalmi ügyekben; csak tanácskozási joga van, akárcsak a többi felügyelőnek. Az egyházi dolgokban ugyanis nem a hatóság jóváhagyása és akarata a döntő, hanem Isten Igéje, a zsinaton pedig egyedül csak ennek a szónak lehet parancsoló tekintélye; ennek a hatóság is engedelmességgel tartozik, mert a hatóság nem ura, hanem báránya és tagja az egyháznak, tehát Isten nem az egyház fölé helyezte, hanem az egyházba.⁶

Amennyiben a tanácskozáson súlyosabb kérdés vagy ügy merül fel, amely meghaladja erejüket, vagy amelyet nem tudnak megoldani, esetleg a jelen levő felügyelők, vagyis a lelkészek nem tudnak megegyezni a hatóság képviselőivel, más egyházak véleményét és döntését kell kérni, vagy a nemzeti zsinat elé kell terjeszteni.

A zsinatnak két jegyzője legyen, egyik a fejedelem központi kormányzatától, másik a lelkészek közösségéből, akik hűségesen jegyezzék le az előterjesztéseket, kinek-kinek a szavazatát és minden egyebet, majd ezeket kölcsönösen összevetve készítsenek egy teljes és hiánytalan jegyzőkönyvet.⁷ Miután a határozatokat és a végkövetkeztetéseket meghozták, az elnök rendelje el azok írásba foglalását, és gondoskodjék, hogy a jegyzők adják át a felügyelők kézjegyével hitelesített jegyzőkönyv egy-egy példányát nekik, hogy elvihessék körzetükbe, és ott az egyházközsegekben a zsinaton történt egyezés szerint intézzenek mindent. A közös egyetértéssel megállapított beszédformulát és az egyház ügyében egyszer leszögezett és elfogadott határozatokat a körzeti vagy a tartományi zsinat engedélye nélkül senki ne merje megváltoztatni a maga jó tetszése és belátása szerint, még ha úgy érezné is, hogy alapos oka van rá.⁸ A gyűlést imádsággal zárják, előrebocsátván a

consueta administrationis ratione in melius emendari posse videantur, exponi, et in medium afferi jubebit. Zepper, Wilhelm: *i. m.* 478.

⁶ „In consultationibus magistratus ipse suffragium feret, in quibus tamen, non ut in dicasterio, vel politicis negociis decisivam, sed deliberativam, ut et caeteri Inspectores, vocem habebit. Neque enim ex nutu et voluntate magistratus ecclesiastica dependent, sed ex verbo Dei, cujus unius vox, ut praetoria, in synodis audiri debet, cum magistratus, tanquam non Dominus, sed ovis et membrum ecclesiae, tanquam non supra ecclesiam, sed in ea constitutus, et ipse subjicitur.” Uo. 479.

⁷ „Notarii enim duo erunt, unus ex principis dicasterio, alter ex verbi ministris, qui, quae proponuntur, singulorum vota, aliaque omnia diligenter excipient, et protocollis mutuo collatis, unum ex illis plenum et perfectum conficiant.” Uo. 480.

⁸ „Decreta quaecunque et conclusa tandem fuerit, scriptis mandari praeses, singulisque Inspectoribus omnium subscriptionibus roboratum exemplum tradi curabit per Notarios, ut omnia ad suas classes referant, et prout in synodo convenit, in suis ecclesiis cuncta instituant. [...] Sine legitima cognitone, judicio, et approbatione synodi particularis vel provincialis, nemini proprio

hatóság buzdítását a felügyelőkhez és a jelen lévő lelkészekhez a lelkiismeretes és hűséges szolgálatra, a rájuk bízott egyházak gondozására, a kölcsönös szeretetre, a lelkek őszinte egységére és a határozatok közzétételére, hogy ki-ki a maga helyén igyekezzék érvényt szerezni ezeknek.⁹

A nemzeti zsinat (synodus nationalis)

Miután Zepper bőséges példákat hozott fel mind az Ó- és Újtestamentumból külön-külön, mind az ősegyház szokásából és az egyházatyák írásaiból a nemzeti zsinatra, rátér a tulajdonképpeni gyakorlatra.

A zsinat gyakoriságára nézve a niceai zsinat végzését veszi alapul, amely úgy határozott, hogy nemzeti zsinatot két évente hívjanak össze, vagy pedig három évente – teszi hozzá Zepper –, a keresztyén fejedelmek és hatóságok hatalma és tekintélye alatt (mert ezek régen zsinatot is összehívtak), olyan helyre, ahova a tagok könnyen és biztonságban összegyűlhetnek az egy valláson lévő összes tartományból. Az egyes tartományok a zsinatra ne csak teológusokat és lelkészeket küldjenek, hanem olyan állami tisztségviselőket is, akik kiemelkednek képzettség, buzgóság, bölcsesség és tapasztalat tekintetében, és akik jártasok a törvényszéki és katonai dolgokban. Előbbiek a sajátosan egyházi dolgokat beszéljék meg, utóbbiak az egyházzal kapcsolatos ügyeket, amelyek az egyház külső fennmaradását és védelmét szolgálják, bár nem kell őket kizárni a sajátosan egyházi kérdések megtárgyalásából sem, ha ezekre nézve különleges kegyelmi ajándékot kaptak.¹⁰ A küldöttségek ne fényes készüléttel vagy külső pompával érkezzenek; egyrészt azért, hogy ne terheljék meg túlságosan a helyi közösség költségvetését, másrészt pedig azért, hogy ne kínáljanak célpontot az egyház ellenségeinek.

A gyűlés kezdetén két elnököt válasszanak, egyházit és világit, de minden gyűlésen másakat. Indoklása: mielőtt még a római pápa magához ragadta volna az uralmat és a hatalmat mindegyik egyház fölött, az egyetemes és ökumenikus zsi-

motu, aut privato ausu, quantumvis etiam justas sibi causas habere videatur, quicquam immutare.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 480–481.

⁹ „Conventus claudetur precibus, praemissa a magistratu ad inspectores, et praesentes ministros exhortatione, ad diligentiam et fidem in ministerio et ecclesiarum cura ipsis concredita, ad mutuam charitatem, concordiam sinceram animorum, et communicationem consiliorum, utque decreta hujus synodi suo quisque loco diligenter effecta dare satagat.” Uo. 481.

¹⁰ „Ad quam synodum singulae provinciae non Theologos tantum et pastores, sed politicos etiam viros, eruditione, zelo, prudentia, rerumque usu praestantissimos quosque, inque togata etiam, et armata militia versatos, mitterent; illos quidem de immediate ecclesiasticis, hos vero de politicis rebus, ad externam ecclesiae conservationem et defensionem necessariis tractaturos, ita tamen ut ab ecclesiasticis etiam consultationibus hi non excluduntur [...] si illis, quae ad hanc rem necessaria sunt, donis praediti sint.” Uo. 500.

natok elnöki tisztét nem egy és ugyanazon személy látta el, hanem vagy az, akinek a tartományában ülésezett a zsinat, vagy az, aki tanítás és tekintély dolgában kiemelkedett, vagy az, akit a császár kijelölt, vagy akit a püspökök egybehangzó szavazattal megválasztottak.¹¹

Az egyházi elnök feladata: kérni a küldötteket, hogy mutassák fel és adják át neki igazoló irataikat, amely tartalmazta fejedelmük, hatóságuk vagy egyházuk megbízását; a levelek pecsétjét törje fel, és olvastassa fel hangos szóval a jegyzővel. Utána kérdezze meg, hogy a legutolsó zsinatnak az egyes egyházközségekre vonatkozó határozatait hűségesen elintézték-e, és annak érvényt szereztek-e. Harmadsorban alaposan tudakolja meg az egyes tartományok összes egyházközségeinek állapotát, ami a tant, a szertartásokat, a fegyelmezést, az iskolákat vagy az egyházi közigazgatáshoz tartozó egyéb olyan dolgokat illeti, amelyek az egyház gyarapodását, vagy netán annak romlását eredményezhetik, például nem fáradozik-e valaki a tan megromlásán stb.¹² Továbbá, ha a tiszta tan megromlott, és tévelygések, szakadások vagy eretnokségek törtek be az egyházba, ezek felszámolására, a tévelygések és szakadások szerzőinek akár észre térítésére, akár – ha ez nem járt eredménnyel – elmozdítására és kidobására kérje ki mindenki szándékát és véleményét. Ezenkívül, hogyha az egyházban bizonyos szerzőket írásban is cáfolni kell, kezdeményezze a cáfolathoz szükséges érvek összegyűjtését, a zsinat pedig szavazattal döntse el, hogy kinek az írását és tévelygését kell megcáfolni. Ha pedig egyes küldöttek, a hatóság vagy egyházuk nevében, olyan levelet hoztak a zsinatra, amelyet cáfolni kell, azt is vitassák meg. Egyszóval újra és újra vizsgáljanak meg alaposan minden sürgős egyház ügyet, panaszt, botrányt, vesélyt; vegyenek számba minden orvoslási módot és az egyházaknak adható szük-

¹¹ „Sub initium synodi hujus praesides duo, ecclesiasticus unus et politicus alter, eligendi essent, iique singulis synodis alii. Quemadmodum et in vetustis conciliis, antequam pontifex Romanus dominatum sibi, et imperium in omnes ecclesias male acquisivit, praesidendi in conciliis generalibus atque oecumenicis potestas atque officium nequaquam penes unum sit; sed ille hoc administravit, vel in cuius provincia congregatum fuit concilium, vel qui doctrina et auctoritate aliis excellebat, vel qui ab Imperatore, aut communibus aliorum Episcoporum suffragiis, ad hoc muneri delectus esset.” Zepper, Wilhelm: *z. m.* 501.

¹² „Ac praesidis quidem ecclesiastici officium erit, ut literas fidei, vel credentiae, quibus, quae a principibus, Magistratibus et ecclesiis suis mandata habent, simul comprehendantur, singuli ad synodum missi exhibeant, et proferant, petere, easque resignatas per Notarium synodi clare recitari, curare. Deinde qua fide illa, quae in decretis postremae synodi ad singulorum ecclesias attinuerunt, expedita, atque in effectum producta sint, quaerere. Tertio, omnium in singulis provinciis ecclesiarum statum, in doctrina, ceremoniis, disciplina, scholarum constitutione, aliisque rebus ad politiam ecclesiasticam pertinentibus, ecclesiarum incrementa, aut decrementa, num doctrinae corruptelas aliqui moliantur, atque alia hujus generibus, diligenter explorare.” Uo. 501–502.

séges figyelmeztetést és tanácsot; a bajba jutottaknak és a veszélyeztetetteknek nyújtsanak vigasztalást, támogatást és segítséget, hogy másokat is eljuttathassanak az igazság megismerésére.¹³

A világi elnök feladata majdhogynem ugyanaz, mint az egyházié, de azokban a dolgokban, amelyek az ő asztalához tartoznak. Vagyis gondoskodik arról, hogy az egyezsége lépett és szövetséges fejedelmek és rendek között megmaradjon az igaz és őszinte egyetértés; hogy azokat a dolgokat, amelyek ezt meg akarnák zavarni és le akarnák rombolni, baráti módon beszéljék meg és szüntessék meg; hogy döntések szülessenek az egyházak épségét, növekedését és jólétét illetően; hogy indítsanak tanácskozást a zarnokoknak és az egyház ellenségeinek esetenkénti mesterkedéseiről, fondorlatairól, cselvetéseiről és agressziójától; hogy szolgálják az egyház békességét; hogy védjék meg az egyházat a jogtalan támadásoktól.

Két zsinat közötti időben a társult egyházak levelezés útján vitassanak meg olyan kérdéseket, amelyek nem halaszthatók a következő zsinatra. A szövetséges egyházak vezetői, egyháziak és világiak egyaránt, annyira viselik szívükön a többiek sorsát, mintha a sajátjuk lenne, a terhet pedig ne az egyik fél vagy személy vállára helyezték, hanem osszák meg.

Egyetlen olyan fontosabb könyvet se jelentessenek meg, amely akár a társult egyházak közös tanítását és hitvallását tartalmazza, akár ezek polemikus védelméért és apológiáját teszi közzé, akár ezen egyházak külső közigazgatásával és kormányzásával foglalkozik; az ilyen ne emelkedjék jogerőre, csak miután legalább a szomszédos tartományok szövetséges egyházai azt elolvasták és jóváhagyták. Erre azért van szükség, hogy megtartsuk és megőrizzük a tanítás minden részében az egységet és az összhangot, és elejét vegyük az ellenség rágalmainak az evangélikus és a református egyházak eltérő tanítását illetően.¹⁴ A jövőre

¹³ „Praeterea si doctrinae sinceritate turbata, errores, schismata, aut haereses irrepserint, de illis tollendis, errorumque et schismatum auctoribus, vel ad saniozem mentem reducendis, vel si hac nihil proficiatur, loco movendis et tollendis, singulorum vota et sententias rogare. Insuper si errorum in ecclesia auctores scriptis refutandi sint, de argumentis, quibus ad retundandos illos opus sit, collatio institueretur, et quinam calamum stringere, erroresque refutare debeant, synodi autoritate et suffragiis decerneretur. Ad haec si in quorundam missorum literis, quae magistratus, aut ecclesiarum suarum nomine obtulerunt synodo, talia continentur, quae confutatione opus habeant, illa quoque discutientur.” Zepper, Wilhelm: *i. m.* 502.

¹⁴ „Nulli insuper libri, imprimis qui momenti alicujus sunt, et communis ecclesiarum unitarum doctrinae et confessionis vel assertiones didacticas, vel defensiones et apologias polemicas, vel ecclesiarum illarum politiam externam et administrationem concernunt et tractant, in lucem prodibunt, vel publici juris fient, nisi prius a vicinarum saltem provinciárum ecclesiis confederatis lecti et approbati, idque pro strabiliore et arctiore in omnibus doctrinae partibus concordia et

nézve nagyon fontos lenne, ha a szövetséges egyházak megbízható és hűséges embereket küldenének az udvarokba és a császári városokba, hogy segítő szolgálatuk révén részben előmozdítsák az igazhitű egyházak ügyeit, részben értesüljenek az igaz egyházakat fenyegető veszélyekről, tervekről és előkészületekről. A törvényes önvédelmet ugyanis mind a természetjog, mind az isteni törvény megengedi.¹⁵ A zsinaton hozott törvények jellege nem különbözik a többi fórumok törvényeitől; a törvényalkotás a szövetséges egyházak közös szavazatával történik. A zsinat jegyzőire, határozataira, ezek aláírására, a soron következő zsinat idejének és helyének kijelölésére nézve ugyanazt a gyakorlatot kövessék, amelyet a tartományi zsinat esetében láttunk.¹⁶

* * *

The synod of the Classis or deanery was the assembly of the church supervisors which gathered once a year. But if unavoidable affairs of local churches required, the synod could be convoked any time it was necessary. In this case they had to notify the public authority to convene an extraordinary meeting even before the regular date of the synod. The proper place for the synod was the main Church Town hall or the palatine's assembly hall. Thus, the authority may be present at the synod as the one ordained by God to be the upholder and guardian of the church. The task of the chairman was to say a prayer, to collect the votes, to build a bridge between the public authority and supervisors, to see that the decisions of the synod are duly recorded and put in writing, to have them signed by all, and to give them to each participant to take to their congregations. During discussions the public authority has no decisive word like in public administration or society affairs, it has only the right to deliberate. For in ecclesiastical matters, it is not the approval and will of the authority that is decisive, but the word of God, and in the synod this word alone can have the authority of command. To this the authority also owes obedience, for the authority is not lord, but lamb and member of the church. God has not placed the authorities above the church, but in the church.

Keywords: synod, Classis, assembly of the supervisors, public Authority and the Church, Church administration, synod's chairman.

consensu tuendis et retinendis, adque adversariorum calumnias, de sententiarum inter Evangelicas et reformatas ecclesias diversitate, praecidendas." Zepper, Wilhelm: *i. m.* 503.

¹⁵ „Nec parvi momenti futurum esset, si ecclesiae confoederatae [...] aulis, civitatibusque Imperialibus, de certis et fidis quibusdam sibi prospicerent viris, quorum subsidiaria et conductitia uterentur opera, vel in ecclesiarum orthodoxarum negotiis agendis et promovendis, vel ut de periculis impedimentibus, consiliisque et molitionibus contra ecclesias veras certiores per illos fierent [...] licita et legitima defensio juris naturalis et divini sit." Uo. 504.

¹⁶ „De Notariis quoque, decretis synodi, illorumque subscriptionibus, et proximae synodi tempore atque loco idem etiam observabitur, quod in capite de synodis provincialibus dictum est." Uo. 504.